

Etnológiai adatok Vörs-Papkert B koraközépkori temető sírjaiban talált állatcsontmellékletek régészeti és archaeozoológiai értékeléséhez

¹ SZABÓ GÉZA és ² BOZI RÓBERT

¹ Géza Szabó Wosinsky Mór Museum, kaladeaa@gmail.com

² Róbert Bozi Bozi Ars Med Vet Bt. boziaodr@gmail.com

SZABÓ, G. & BOZI, R.: *Ethnological data for the archaeological and archaeozoological evaluation of the animal bones found in the graves of the early medieval cemetery Vörs-Papkert B.*

Abstract: During our investigations focusing on the horse burials of the medieval Vörs-Papkert cemetery, we noticed phenomena that can be evaluated by knowledge of the customs and ethnographic parallels still practiced in eastern areas. This time, we would like to draw attention to only a few aspects that may provide useful information on a wider scale during the processing of similar finds. Based on some specific examples and phenomena, as well as our field observations and traditions in the steppes and the Caucasus, we try to point out the possible close connection between the animal body parts placed in the grave and the message they carry.

Keywords: Early Medieval Age, Horses, Archaeozoology, Osses

Vörs-Papkert koraközépkori temető lovas temetkezéseire összpontosító vizsgálataink során olyan jelenségekre figyeltünk fel, amelyek értékeléséhez támpontot jelenthetnek a keleti területeken ma is gyakorolt szokások, néprajzi párhuzamok ismerete. Ezáltal csak néhány olyan szempontra szeretnénk felhívni a figyelmet, amely a hasonló leletanyagok feldolgozása során szélesebb körben is hasznos információt jelenthet. A vörs-papkerti temető részletes archaeozoológiai feldolgozását nem érintve¹, ezáltal csak néhány konkrét példa és jelenség, valamint a sztyepei és kaukázusi terepi megfigyeléseink, hagyományok alapján megpróbálunk rámutatni arra a szoros kapcsolatra, ami a sírba helyezett állati testrészek és az általuk hordozott üzenet között lehet.

A sírokban talált állatcsontok, edények kapcsán felmerül, hogy azok a halottnak a hosszú útra adott étel/ital-mellékletek-e, vagy a felsőbb hatalmaknak szóló áldozatok? A régészeti leletek értékelése során eddig kevesebb figyelem jutott arra, hogy a hagyományos közösségek jelentős részében az étel és ital fogyasztásának nagyon pontosan meghatározott, a közösségi rituálékhoz szorosan kapcsolódó szabályrendszere volt. Kutatóútjaink során a Kaukázusban és a sztyeppén magunk is számtalanszor megtapasztaltuk, ha az asztalhoz például egy harmadik férfi is érkezett, akkor befejeződött az evés, onnantól kezdve már új terítéssel a szigorú szabályok keretei között folyó, imák sorával kísért lakoma vette kezdetét. Ezek a szabályok pedig még inkább érvényesülnek a kisebb családi, vagy nagyobb közösségi

ünnepeken, ahol minden apró részletnek meghatározott jelentése van. A Kaukázusban a bronzkorig visszanyúlóan szinte változatlan formában az iráni népek, szkíták, alánok hagyományait máig őrző és gyakorló oszétek, valamint a kazah és mongol sztyepek lakói között megfigyelt szokások segíthetnek a vörs-papkerti temető állatcsontmellékletei értelmezésében is. Vizsgálataink során megpróbálunk választ adni arra, hogy miként történhetett az áldozati állat feldolgozása, illetve az elhunyt neme, kora, társadalmi státusza, kisebb közössége mennyire befolyásolta, hogy éppen az adott állati testrészeket helyezték a sírba.

A sírokba helyezett állati testrészekkel kapcsolatos, gyakran ismétlődő jelenségek

A vörsi temető esetében az amúgy is gyakran bolygatott sírok földjében korábbi korszakok rétegeiből, objektumaiból származó szörványleleteket is számos esetben megfigyelték a feltárók. Bár fontosnak tűnne például a sírok betöltésében kisebb számban található nyúl-, kutya-, tyúk-, teknős- stb. csontokra is kitérni, azonban a lelkörülmények bizonytalanságai, a kis esetszámok miatt ezek értékeléséhez még további adatokra lenne szükség. Itt legfeljebb csak felhívhatjuk a figyelmet arra, hogy a nyúl (pl. 489. sír: 20–30 éves nő), ami általában is a női temetkezésekhez kötődik, s többnyire a termékenységhez kapcsolják², ugyanúgy lehet a szerencsétlenség, vagy akár a nemzetségek közötti kapcsolat előjele is.³ A vörsi temetőn belül a kutya esetében ismétlődően a női sírokhoz való kötődés (pl.: 329. sír: lapocka, hason fekvő 25-30 éves nő; 489. sír: 20–30 éves nő), az eb általános hűséges társ, kísérő képzetével szemben inkább a folklórban jól ismert gonoszúzó szerepére utalhat.⁴ A már statisztikailag is értelmezhető számban, 23 sírban 7 temetkezés esetében több, 2-4 darab teknős is volt 2 gyermek, 7 nő és 12 férfi sírjában. Az esetek döntő többségében, 19 temetkezésnél a teknőspáncélok a bolygatott sírföldből kerültek elő, amit magyarázhat a természeti környezet, a Balaton közelsége és a rablás után nyitva hagyott gödör is.⁵ Azonban négy esetben utólagosan bolygatatlan beásásnál is megfigyelték teknőspáncél darabokat, két sírban (168., 489. sír) és két üres sírgödörben (142., 432. sír), ami azért némi óvatosságra int. A 142. beásásban -40 és

1 Munkánk során csak az általunk végzett kiegészítő vizsgálatokra és a sírleírások régészeti megfigyeléseire építettünk, az állatcsontok teljes és részletes archaeozoológiai feldolgozását Bartosiewicz László és Somhegyi Tamás végezte.

2 Selmeczi 2012, 57.

3 Чибиров 2008, 142.

4 Чибиров 2008, 140.

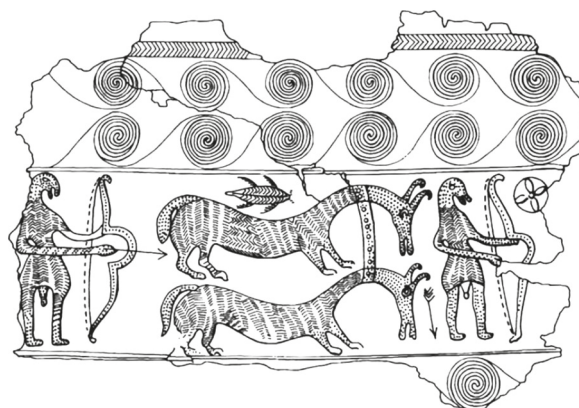
5 Költő és Szentpéteri 1996.; Somhegyi 1995.

-110 cm, a 432. sírban -160 cm mélyen. Egyik esetben sem zárható ki, hogy a sír betöltése keveredett az őskori rétegek anyagával, de az sem hagyható teljesen figyelmen kívül, hogy a teknős már a bronzkortól a kaukázusi Koban kultúra sírjaiban az övek ábrázolásain is megjelenik, ráadásul éppen a lovakkal együtt.⁶ (1. ábra) Ez a vörsi temető esetében különösen elgondolkodtató, hiszen a teknősök a 23 esetből 14 alkalommal lovas temetkezésekben fordultak elő. A teknős széles körben kapcsolódik a szerencse, gazdagság, bőség képzetéhez, jelen esetben azonban fontosabb lehet a kevésbé ismert, az emberi átváltozással kapcsolatos jelentése.⁷

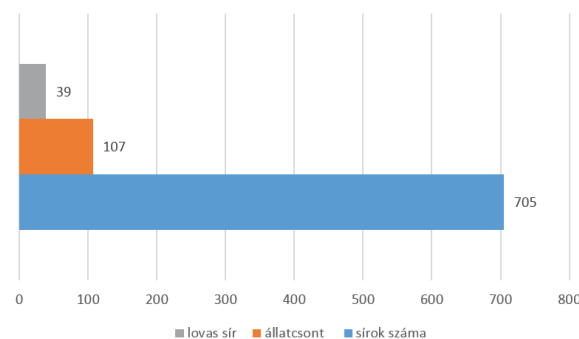
A fenti inkább csak kivételnek tekinthető, vagy ebben a környezetben éppen az általánostól erősen eltérő jelenségek, mint a sztyeppén széles körben tisztátalan állatnak tartott sertésre utaló mellékletek (pl. 69., 222., 329., 351., 576., 714. sír – akár bekeveredett szórványleletek is lehetnek), vagy a sírföldben gyakori tyúcsontok (18 eset) mellett van az állatcsontoknak egy jól körülhatárolható és viszonylag szűk köre, amelyek a temetkezések különösen nagy százalékában hasonló körülmények között ismétlődnek. Ezek minden esetben (a lovakat most nem számítva) kizárólag szarvasmarha- és juhmellékletekhez kapcsolódnak. Feltűnő az is, hogy csak bizonyos testrészek, és főként bizonyos korú állatok maradványai kerültek a halott mellé, ami nagyon tudatos, pontosan megfogalmazott szabályok szerinti ételmellékletek adására mutat.

Vörs-Papkert lelőhely 705 feltárt koraközépkori sírjában 107 esetben, mindössze a temetkezéseknek csak mintegy hatodában volt állatcsont. Azonban az ebből a szempontból elkülönülő csoportban szoros és következetes ismétlődések figyelhetők meg. A sírokból előkerülő állati testrészt 75 alkalommal juh- vagy szarvasmarhacsont volt, ami az esetek több mint kétharmadát jelenti! A sírokból leggyakrabban szarvasmarha- (61 eset) és csak második helyen a juhcsont volt (51 eset), s gyakori a két állatfaj együttes előfordulása is (17 eset). (2. ábra) Ennek tükrében különösen meglepő, hogy addig, amíg a szarvasmarhacsontok túlnyomó többsége bal, illetve időnként jobb combcsont volt, addig a juh combcsont csak ritkán került elő a sírokból. Bár szemmel láthatóan a csontos bal szarvasmarhacomb volt az általános melléklet, s a ritkább jobb esetében felmerülhet valamilyen szűkebb szempont lehetősége, a régészeti megfigyelések egyelőre nem rajzolnak ki értékelhető eltéréseket. Szarvasmarha jobb combcsont, bár többségében magasabb társadalmi státuszú, eltérő életkorú férfi sírokból fordultak elő (pl.: 368. 30–40 éves férfi lovas sírja, 378. 60–70 éves férfi sírja), de nőt (438. 20–40 éves nő sírja), vagy akár kisleányt is temettek ilyen melléklettel (482. 5–6 éves leány sírja).

A sírokból fellelt maradványok arra utalnak, hogy a combcsontot minden esetben sérülésmentesen választották el az ízületekben. Egyedül a XIII. szelvényben feltárt 434. temetkezés állatcsontmellékletei között található a szarvasmarha bontásának módjára

1. ábra. Teknős és ló együttes ábrázolása a Koban kultúra bronz lemezővén Sevan 318. sír, (Castelluccia 2017. alapján)

2. ábra. Vörs-Papkert B koraközépkori temető húsmellékletre utaló sírjainak aránya

utaló maradvány. A sírban egy kifejlett szarvasmarhától származó ép bal oldali combcsont, valamint a bal oldali tuber ischiadicum, ülőgumó került elő. Az ülőgumót az ülőcsonttól eltávolították, a leválasztás módja utal a szarvasmarha bontásának néhány, valószínű mozzanatára is. Az ülőgumóról a m. semitendinosus, a m. semimembranosus, valamint a m. adductor eredési inát fűrészrel eltávolították kis csontdarabokkal együtt oly módon, hogy dorso-laterálisan, és dorso-mediálisan az ülőgumót fűrészrel meglapulták. (3. ábra) Az eredési területen felszabadított izmok a végtag craniális irányú elmozdítását nagyobb mértékben lehetővé tették. Ezt követően az ülőgumót laterális irányból kb. $\frac{2}{3}$ részig befűrészelték, majd letörték. A következő lépés a medencén eredő izmok lefejtése után a combcsont kiízéséhez lehetett a csípőízületben. Az ülőgumón látható fűrészelési nyomok, a fűrészelés iránya, azt mutatja, hogy az állatot jobb oldalára fektetve kezdték bontani. Így nyúzhatták, majd a bőrön bontották. (4. ábra)

A combcsont (comb) képest a fej esetében fordított a helyzet, többször helyeztek juhfejet a halott mellé, de csak elvéve szarvasmarhát. A kivételek közé sorolható sírok között ugyancsak van magasabb társadalmi státuszú férfi és nő sírja is. Azonban az elgondolkodtató és aligha csak véletlen, hogy már a jobb szarvasmarhacombbal eltemetettek között is felsorolt

6 Sevan 318., Tli 350. sír: Castelluccia 2017, 67., Fig. 98., 116., Fig. 321.; Chiborov et al. 2021.

7 Чибиров 2008, 152-153.

3. a

3. b

3. c

3. d

3. ábra a-d. Szarvasmarha bal ülőgumója fűrészelés nyomaival – Vörs-Papkert B, XIII. szelvény 434. sz. sír

378. és 438. sír ismét ebbe a szűkebb csoportba tartozik, ráadásul a mindkét sírban a szintén ritka leletnek számító szarvasmarhalapockával együtt. A több szempontból is az általánostól eltérő és jóval összetettebb mellékletadás arra mutat, hogy a két személynek a közösségen belül valami jelentősebb, megkülönböztetett státusza lehetett. A lapocka egyébként az állatfajokhoz hasonló arányban került a sírokba, ugyancsak többségében juhból, s csak elvétve szarvasmarhából. Sajnos csak az archaeozoológiai vizsgálatok egy részénél került rögzítésre, hogy melyik oldalhoz tartoztak, pedig mint majd a néprajzi párhuzamok alapján látni fogjuk, a két oldal eltérő jelentést hordozhat.

Miként jól megfigyelhető a sírokban talált csontok ismétlődése, ugyanígy feltűnő a ritka előfordulásuk vagy a következetes hiányuk is. Csak ritkán helyeztek az elhunyt mellé például lábszárt, de akkor marhából (pl. 456. 6–8 éves fiú; 461. 12–13 éves fiú sírja; 462. 35–40 éves nő lovas sírja). A szarvasmarha (pl. 621. 20–22 éves nő sírja; 95. sír) és juh (pl. 434. 22–25 éves férfi sírja; 462. 35–40 éves nő sírja; 489. 20–30 éves nő sírja) oldalasra utaló nyom szintén ritka volt, mint a csigolya is (pl. 471. 60–70 éves nő sírja). A további, a váz nagyobb részét kitevő csontok pedig hiányoztak a sírokból, ami arra mutat, hogy legalább két részre osztották a temetésre levágott állatot: ami a sírba kerülhet, és ami nem.

Kaukázusi párhuzamok Vörs-Papkert B koraközépkori temető sírjaiban talált állatcsontmellékletek értékeléséhez

Érdekes, hogy a vörsi sírokban az adott állati testrészek előfordulásának következetes ismétlődése, mint az a sírok adataiból jól látható, nem kötődik hasonló rendszerességgel sem nemhez, sem életkorhoz. Felmerül a kérdés, hogy akkor minek, kinek szólt a halott mellé adott húsdarab, minek is tekinthető: az égi segítőknek tett felajánlás, vagy az inkább csak a halott része a torból. A kérdés eldöntéséhez segítséget nyújthat a sztyeppén és peremvidéken még ma is gyakorolt hasonló szokások, néprajzi párhuzamok áttekintése. Természetesen egy ma is gyakorolt szokásrendszer bármennyire is ősi hagyományokat követ, az még nem jelenti azt, hogy akár csak saját közösségen belül is ne lennének kisebb-nagyobb eltérések az egyes családok, nemzetségek gyakorlatára között, nemhogy a különböző régészeti kultúrákat illetően. Azonban a részletek közötti eltérések ellenére is a régészeti leletek azt mutatják, hogy a sztyeppén már a bronzkori Poltavka és Szintasta kultúrákban megjelenő lovas temetkezésektől kezdve az iráni népek és lezármazottaik összességében és jelképrendszerében is nagyon hasonló szokásokat őriztek. Ezért az apró részletek megismerése helyett sokkal fontosabb lehet ezek

4. ábra. A Kurtatinszki-szorosban, Lac falunál tartott szénakasztási ünnep lakomájához feláldozott szarvasmarha bontása saját bőrén, jobb oldalára fordítva (Észak-Oszétia Alánia 2016)

lényegének, szerkezetének áttekintése. A bronzkortól a népvándorlás korán át napjainkig az egyik legteljesebb és leghitelesebb formában a kaukázusi oszétek őrzik és gyakorolják ősi szokásaikat, nem véletlen, hogy George Dumézil is a leghagyományőrzőbb népként említi őket.⁸ Az Európát és Ázsiát elválasztó hegység északi oldalának szűk bejáratú völgyeiben már a kőkor végétől kezdve a sztyepei népek újabb és újabb hullámai elől menekülő törzsek húzódtak meg, a sík részeken pedig egymást váltották a hódítók.⁹ Így alakult ki az a rendkívül vegyes összetételű népség, amely a területet ma jellemzi, s amely annyi összetűzést okoz még napjainkban is. Ez a sokrétű történeti és etnikai háttér azonban páratlan lehetőséget kínál a kutatók számára. Itt a legtöbb esetben élő, megszólaló, megkérdézhető napi gyakorlat az is, amire a koraközépkori temetőink mellékletei utalhatnak.

A párhuzamok keresése során természetesen nem hagyható figyelmen kívül, hogy az oszétek a szétvándorlás idejében más földrajzi környezetben, a Kaukázus északi előterében éltek, ahonnan a tatárok elől menekültek a hegyek szűk völgyeiben lévő mai lakóhelyeikre. Az oszétek mintegy nyolcvan százalékát jelentő ironok kereszténynek vallják magukat, de őrzik és gyakorolják ősi hitüket is, a digorok azonban saját elmondásuk szerint ősi hitük szerint élnek.¹⁰ Szokásaik megértéséhez érdemes legalább röviden áttekinteni

hitviláguk legfontosabb elemeit, állatáldozat bemutatásával kísért ünnepeik, lakomáik szerkezetét és a több évezredes hagyományait őrző eposzaikat az elődeknek tartott nartokról. (5. ábra)

Imáikban leggyakrabban Uasztürdzsit hívják segítségül, akinek szinte állandó jelzője az arany szó (*Сыгъзаерин Уастырдж*), s akit a kereszténységben Szent Györggyel azonosítanak.¹¹ Ennek ellenére az oszét panteon csúcsán nem ő, hanem a Mindenhatónak fordítható *Нуӕцау/Хуыцау* áll, aki a mennyben lakik és a dzuaroknak nevezett segítők: Uasztürdzsi/*Уастырдж/Уаскерги*, *Уацилла/Уацилла*, *Falvara/Фӕлвӕра*, *Tutür/Тутыр*, *Afszati/Æфсати*, *Donbettür/Донбеттыр*, *Alardü/Аларды* révén irányítja a világot. De minden szorosnak, falunak, családnak is van külön dzuarja, segítője. A hosszú, ősz szakállú, fehér ruhába öltözött Uasztürdzsi, aki az *Æфсургъ* nevű háromlábú lován jár¹², az oszétek szerint a mennyben mind közül legközebb ül a Mindenhatóhoz, összeköti az égi és földi világot, közbenjár az emberekért és áldást kér számukra. A katonák, utazók védelmezője, aki bünteti a tolvajokat, rablókat, gyilkosokat, folyamatosan próbára teszi az embereket. Az utazók – ezt értve a túl-

8 Dumézil 1986, 328.

9 Калоев 2004.; Бзаров 1993.; Козаев 2012.

10 Szabó 2018.

11 Чибиров 2008, 416.

12 Энциклопедия 2013, 503. Lova mellső lába alatt gyakran hal, a fara mögött pedig kígyó látható, ami rendkívül szorosra fűzi a kapcsolatát a már említett Dunai lovasisten ábrázolásaival, ahol a lovas alatt a hal, mögötte vagy fölötte pedig a kígyó szintén gyakran előfordul.

5. ábra. A vendég tiszteletére rendezett lakoma részlete, az asztalon minden húsdarabnak, de még elhelyezésének is meghatározott szerepe, jelentése van (Kurtatinszki-szoros, Lac falu, Észak-Oszétia Alánia 2016)

6. ábra. Lakoma Cej szent ligetében, ahova még ma is csak férfiak léphetnek be (Észak-Oszétia Alánia 2016)

világra tartókra is – ma is az ő segítségét kéri, lovas szobra őrzi minden szoros bejáratát, az arra haladók imádkoznak és áldozatot mutatnak be, a kihelyezett perselybe legalább három fémpénzt dobznak be. Szentélyei Oszétiában szinte minden településen megtalálhatók, ezek közül az egyik a legfontosabb az Alagiri-szorosban van.¹³

A többi dzuar is fontos szerepet játszik az oszétek életében. Uacilla a kenyérgabona és a termények védelmezője, a vihartól és villámtól megóvó, Falvara az állatok megvédője, Tutür a farkasok ura. Afszati a vadászok segítője, a vadállatok hosszúszakállú, elágazó szarvú védőszentje, aki a legmagasabb hegyek tetején ülve figyel az állatait. Donbettür a tenger lelke, a víz alatti királyság uralkodója, a folyók és a halászkövek védőszentje, akihez vízárt és gazdag fogásért imádkoznak. Alardü pedig a kanyarótól, a himlőtől és a szem betegségeitől védte a hozzá imádkozókat. Fontos még megemlíteni Arthuron/*Æртхурон* alakját is, aki a tűzhelyet, a szokásaik között különösen fontos szerepet betöltő tűzhelyláncot, a tüzet és a napot jelenítette meg.¹⁴ Minden segítőnek az ünnepnapján meghatározott áldozat járt, mindegyiket más-más helyszínen köszöntötték, s a résztvevők köre is eltért. Egy-egy völgy, vagy akár minden oszét nagytiszteletű idősebbjei számára a központi áldozóhelyeken, a minden faluban meglévő lakomaházban a nemzetség érett férfitagjai számára, vagy a forrásoknál, barlangoknál, külső szent helyeken rendezték ünnepeiket, (6. ábra) egyes alkalmakkor csak szűk családi körben, de akkor is mindig külön a férfiak és a nők. A különböző szintű és szerkezetű ünnepek funkciója jól láthatóan szorosan kapcsolódott a gazdasági év folyamataihoz is¹⁵, a böjtök, lakomák gyakorisága, az áldozatok jellege és mennyisége követte a munkavégzéshez szükséges erőnlét biztosítását. Az állatáldozatoknál jól elkülönítették azokat a testrészeket, amelyek a rituáléhoz tartoztak, s külön kezelték azokat, amelyek a közösség táplálását, roborálását szolgálták. Az áldozat bemutatása így egyben az erőforrások kisebb-nagyobb közösségi elosztásának is szabályozott kereteket biztosított, egyfajta praktikus megoldást a folyamatos és széles körű lehetőséget a friss húshoz jutáshoz.

Az áldozathoz használt állat fajtát, színét, korát illetően is számos megkötés volt, a sötét színt és a tisztátalan állatokat, mint amilyen a sertés is, tiltották. Falvarát, a kis szarvas állatok, a juhok és kecskék nagylelkű és szerény védelmezőjét például évente kétszer, tavasszal a Húsvét utáni második kedden és a nyár végén, birkanyrás előtt családi körben ünnepelik. Perzselt állatot, bikát nem áldoznak neki, mint mondják, Falvara jobban szereti a sült kacsa illatát, mint a saslikot.¹⁶ A gabonafélék, a kenyér és az összes mezőgazdasági munka védőszentjének, a természet erői, a mennydörgés, a sze-

lek, felhők és az eső irányítójának Uacilának az ünnepét a betakarításhoz kapcsolódóan a nyár közepén tartják, s neki viszont kost vagy fehér kecskét áldoznak. A júniusban, a böjt utáni 7. héten, vagy húsvét utáni 50 nap elteltével tartott esemény közel esik a nyári napfordulóhoz, sőt, a két hétig tartó időtartama miatt bele is csúszik abba.¹⁷ Ünnepeik sorában Uasztürdzsi kultusza, az ősi alán hadisten tiszteletére visszavezethető szoláris ünnep a legfontosabb, amely a betakarítás utáni év lezárása, a hálaáldozatok bemutatásának időszaka volt, amikor viszont bikákat vágtak, nagy és gazdag lakomákat, esküvőket tartottak.¹⁸ Újabban pedig kifejezetten az oszétek ősi napistenével azonosították.¹⁹ Uasztürdzsi arannyal, nappal kapcsolatos jelzői²⁰, a neki kijáró bikaáldozat, valamint az, hogy az oszéteknél az ünnep kezdete pontosan a téli napfordulóig tartó csillagjegy, a Nyilas időszakának első napjára esik, a szoláris jellegére utal. Ebből a szempontból is különösen fontos, hogy a Džueærreуыба nem egyetlen ünnepi napot, hanem egy hosszú, többnyire egy-két hétig tartó, de helyenként még tovább húzódnó ünnepet, zárandoklatokkal járó időszakot jelöl még ma is.²¹ Mind az ünnep ideje, mind a tartalma egyértelműen arra mutat, hogy ez az oszétek legfőbb patrónusának való áldozatok bemutatása, az európai Szent Györgyhöz kapcsolódó évekzáró szokásokkal ellentétben az év lezárása volt.

Az áldozati állat kiválasztása, előkészítése, leölése és feldolgozása is szigorúan betartott rituális szabályok szerint történik. Erre jó példa az, amit Lac falunál a szénakaszálás ünnepére készüléskor sikerült megfigyelni. Még félhomály volt fél kilenckor, amikor a négy középkorú és a három fiatalabb férfi a szentély mellett, a lakomák és tanácskozások helyéül szolgáló terem szerű – a Nart-eposzokban emlegetett falutanács, a nihász szerepét betöltő – közösségi háznál gyülekezett. A faluszéli tisztáson félkörben összesen három építmény volt: balra az alig 3×4 m alapterületű, asztalok és padok tárolására használt épületről csak a tetején lévő kereszt árulta el, hogy az lenne a pravoszláv kápolna, a mellette lévő valamivel nagyobb szentélyt használták igazából, valamint a jobb szélén lévő, kb. 4×8 m terem szerű helyiséget, ahol a lakomákat tartották. A felszerelések többségét, a hatalmas üstöket, hűszedő kampókat, nyársakat, lapos aljú fateknőket, ivószarukat, söröskupákat is ez utóbbi helyszínen tárolták. Az eszközöket már korábban előkészítették, megtisztították az ünnepre, ezért a kiválasztott négy középkorú és három fiatalabb férfi jószerivel csak az övükön lógó kések és a fenőkövüket hozta magával. Az idősebbek első útja az egyik közeli házhoz vezetett, ahol a fiatalok vezetésére az öregek által kiválasztott Kazbek Dulaev irányításával megáldották, majd megkóstolták, leellenőrizték az ünnepre főzött, ott erjedő sör minőségét. Úgy döntöttek, hogy jó, alkalmas a lakomához, át lehet vinni a szentélyhez. Ez az erősen pezsegő, sűrű, barna,

13 Энциклопедия 2013, 502-503.

14 Туаев 2016, 164-165. A Római Birodalom felbomlása után Arthuron nevének távoli, britanniai felbukkanása az oda az Alföldről toborzott jazig lovasok révén ugyancsak személyének fontosságára utal. Littleton–Malcor 2005.

15 Туаев 2016.

16 Чибиров 2008, 405-407.

17 Туаев 2016, 232-233.

18 Чибиров 2008, 417.

19 Энциклопедия 2013, 503.

20 Энциклопедия 2013, 503.

21 Dél-Oszétiában, Dzszerü dzuar (Джеры дзуар) nevű szentélyébe két hónapon át jártak a zárandokok. Чибиров 2008, 413.

majdnem fekete sőr, a бәәгәһһы, első kóstolásra is kevésbé édes, de jóval erősebb, mint a hétköznapokban felszolgált hasonló ital. A sőr ellenőrzése után elindultak az áldozati bikáért. Elmondásuk szerint ezeket az állatokat a böjt negyedik hetének szerdáján, böjtközépkor (астәумархо) választják ki és ekkor különítik el az ünnepre sütött lepényekhez szükséges lisztet is.²² A falu öregjei az eléjük hozott legszebb állatokból tizenötöt kiválasztanak, ezek céduláit egy kalapból kihúzzák. Az ünnepekre kisorsolt három bika szarvára szalagot kötnek, vagy fából faragott billogot akasztanak a nyakába. Ettől kezdve az az állat szent, nem szabad bántalmazni, szidni, kiabálni vele. A lakoma bikáját adni a család számára is megtisztelő isteni akarat, biztosak benne, hogy a Mindenható bőkezűen meg fogja hálálni ezt az áldozatukat. A közeli karámban hurkot dobtak a kiválasztott állat nyakára, majd orrfogóval vezették a szentély előtti füves területre. Addigra odaért a lakomát irányító fündzsü hisztar által megbízott öreg, aki felügyeli a vágást, a lakoma előkészítését. A felvezetett bikára áldást mondott, majd Kazbek Dulaev az orr és az alsó pofa hirtelen megtekerésével egyetlen mozdulattal a földre döntötte az állatot, a többiek pedig gyorsan gúzsba kötötték a lábait. Először a két hátsó lábát kötötték össze, amelyek között áthúzták a jobb első lábát, majd erre az X-re kívülről rákötötték a bal első is.²³ A fündzsü hisztar helyettese kijelölte a nyugati irányt, s amikor sikerült a testet megfelelően beforgatni, Kazbek egyetlen húzással átvágta a nyaki ütőeret és a gégét, kivérezte az állatot. A következő mozdulattal a fejet hátrafesztve megroppantotta, megtekertek a nyakcsigolyát, s az ízületnél a bőrig átvágta. Utána már közösen dolgoztak, a bal első, jobb hátsó, bal hátsó végül jobb első lábvégeket levágták és azokat félre rakták. A nyúzásnál a hátára fektetett és a gerincnél két fahasábbal kitámasztott bikán a hason, majd a hátsó és az első lábak belső oldalán is végighasították a bőrt, utána oldalra haladva, a késsel mindig alávágva, szépen lefejtették az irhát. A gerinc közelébe érve először a jobb oldalára billentették az állatot, és úgy vágták le a baloldalon a csigolyák környékéről is a bőrt, majd ezt megismételték a másik irányban is. A késeik nagyon élesek voltak, de még így is folyamatosan fenték a mindig a kezük ügyében lévő fenőkövel. Nagyon figyeltek arra, hogy minden szabályosan történjen, ha valaki elakadt, azonnal a segítségére siettek. Mikor az irhát a húsról teljesen leválasztották, utoljára a fejet tartó kis bőrdarabot vágták el, de azt nem vitték el, hanem a bontás során végig napnyugatnak fordítva a helyén, ott tartották, ahol anatómiailag is lenne. Munkájuk közben a fündzsü hisztar helyettese többször körbesétálta őket és ellenőrizte, hogy minden rendben, a szokásoknak megfelelően halad-e. Közben a húshoz a fiatalok melléjük készítettek a lapos aljú, deszkákból összeállított, egyik végük közepén lyukas teknőket és egy farönköt fejszével, a hús darabolásához.

A bontást a földön, az irhát, mint asztalt használva végezték. (4. ábra) Először a hasról egyben lefejtették a hájat, majd a mellkastól indulva a testet végigvágták egészen a medencéig. A bontó a medencét is pontosan az ízületbe beleszúrt erős törével nyitotta szét. A szegycsont csontos végét levágták és kivették, majd feltapasztották a falra. A széthúzott hasban szétválasztották a gyomrot és a beleket az egyéb belsőrészekről, s azt kihúzták az odakészített fateknőbe. Miután kifejtették a gyomrot és a belet az állatból, ahol már korábban szétfeszítették a medencét, késsel körbekerítették a fark alatti részt és azt is eltávolították. A szegycsontot baltával vágták szét, kiemelték a nemesebb belsősegeket és egy fára akasztották – a nyelőcső, légsző, szív, tüdő, máj együtt szikkadt az ágakon. A gerinc két oldalát baltával végighasítva, majd még a kést is végighúzva választották le a bordákat. Aztán az egészet kiborították, egyben levették a jobboldalt az első és hátsó combokkal, bordákkal és a rönkön rögtön fel is darabolták. Először az első combot szedték szét a fő egységekre, utána a bordasort vágták ketté. A baloldal hasonló feldarabolása után csak a gerinc maradt az irhán, addigra már a fejet is elvitték. A torok átvágásától mindössze 28 perc telt el, és az irha körül a bikából már csak egy teknőnyi gyomor és bél, a fán a felakasztott belsősegek, a fő testtájak szerint szétszedett és már összedarabolt, a teknőkben főzésre előkészített húsokat lehetett látni. Ezeket a tüzelőhelyhez vitték, majd az irhát is összehajtogatták, s így háromnegyed tizkor már szinte nyoma sem volt a vágásnak.

A fejet és a korábban levágott lábvégeket sem nyúzták meg, hanem a fiatalabb segítőknek adták, akik megkezdték a perzselésüket, a szőrtől való megtisztításukat. Először leperzselték a szőr nagyját, a kés hátával megkaparták, majd utána fogták és újból perzselték, s ezt addig ismételték, ameddig a bőr fel nem hólyagosodott, akkor a felső hámréteget is levakarták, a körmöket az alájuk beszúrt törrel lepattintották. A teljesen fehérre tisztított lábakat és a fejet a főzésre váró többi testrész mellé helyezték.

A húst a tüzelőhelynél még egyszer átválogatták, 1,5–2 kilós darabokra vágták, majd az alumínium táblából hegesztett, közel egy köbméteres, több mint háromnegyedéig telt üstbe szórták, amelyben a főzéshez már melegítették a vizet. A kondérhoz odakészítették a hatalmas, szinte lapátnyi szűrő- és merőkanalat, a hús kiszedéséhez használt vasvillát is. Közben az egyik idősebb férfi a gyomorról levett hájba jó nagy májdarabokat göngyölt, utána a tüdőből és a szívből is hasonló, nyársra fűzött csomagokat készített. Utána a nyársakat és a lapockát is külön, drótra felfűzve egyenként rakták az üstbe, hogy könnyebb legyen kivenni. Mint elmondták, ezekből a nyársakból három, öt, vagy hét darabot készítenek, amelyeket először nyársra fűzve megfőznek, majd parázson megpirítanak. (A lakomán az egyik nyárs a szív-, máj-, tüdődarabokkal a fündzsü hisztar elé került, aki jobb kezében az arakkal telt poharat, a másikban a nyársat az égnek emelve mondta el az első imát.) A hájba tekert belsősegekből ez alkalommal öt adagot készítettek, melyeket fanyársra húztak,

22 Чибиров 2008, 367.

23 Ez az áldozati póz a szkíta kortól gyakori a sztyeppei ábrázolásokon, így az avar övveretek marhaábrázolásain is találkozhatunk vele (Bálint 2004, 405., 6-8. kép).

a három bordányira vágott oldalast viszont vasnyársra tűzték. A valamivel több, mint három órán át főzött húsokat a forráskor és kiszedéskor is megszórták sóval, s gondosan szétválogatva rakták a fateknőkbe a fejet, bordát, combokat és az egyéb húsdarabokat.

Amíg a húsok főttek, a patakra levítették a gyomrot és a beleket tartalmazó teknőt, és megkezdték azok tisztítását is. A belekről leválasztott gyomrot a vízbe rakva felhasították, és egyben kifordították belőle a tartalmát, a gyors sodrásban pillanatok alatt megtisztult. Utána kicsit feljebb gyalogoltak, a belekről óvatosan leszedték a bélzsírt, majd feltekerték és 70–80 cm hosszú darabokra vágták, kiürítették az egyes szakaszokat. Tisztításkor a béldarabokat úgy húzták az egy kicsit kihagyezett vesszőre, hogy a szélük megakadjon, s a többi részt azon átfektve kifordították és megmosták. A végén még egyszer mindent előblítettek, de nem kaparták meg a belet, és a gyomorról sem húzták le a belső hárttyát, úgy főzték meg később a kiszedett hús levében az egészét.

A kaukázusi áldozati állat rituális vágásának menetét követve kiteljesedő képbe jól beilleszthető az a vörsi 434. sírban talált szarvasmarha ülőgumón megfigyelt fűrészelésnyom, amely arra mutat, hogy azt a jószágot is saját bőrén forgatva nyúzták és bontották. Az áldozati állat leolése a feladat természetéből következően hasonlóan történik, akár ünnepi lakomáról van szó, akár elhunytól emlékeznek meg, de a húsdarabok elrendezése az alkalomtól függően már jelentősen eltér.

A lakoma esetében az áldozathoz az asztalfőn ülő fündzsü hiszta (фунджы хистæр) elé a három lepény tetejére teszik a megperzselt, főtt marha- vagy juhfejet a homlokán ejtett kereszt alakú bemetszéssel, tetején a jobboldali lapockával, valamint a fej jobboldalára tett nyakat az 1–5. csigolyával.²⁴ A fej a vének bölcsességét jelképezi, a nyak a középgenerációt személyesíti meg, akik viselik a mindennapok terhét, gondoskodnak a fiatalokról és az idősekről. A terítéket ma is pontosan úgy rendezik el, ahogy az a bronzkori hagyományokat megőrzött Nart-eposzokban olvasható:

„Mától fogva legyen az a szokás, hogy a legidősebbet a házban egy fejjel tiszteljük meg! Legyen ő a fejhez hasonlóan értelemmel megáldott! A nyelv pedig azt jelképezi, oktassa nyelvvel a fiatalokat, maradjon az nevelőjük, hogy megfogadhassák minden szavát...”²⁵

A levágott jobb fül ma is a kiválasztott fiatalnak jár, természetesen az egy hörpintéssel felhajtott arak és a megfelelő áldás kíséretében.

A juh lapockája a bőséget jelenti, a családnak szóló ima után kézzel lehúsolják és jósolnak belőle (késsel tilos hozzáérni). Régebben a lakoma végén a második rangidős, a dükkag hiszta (дыккаг хистæр) tisztította meg a vendéglátó állatai közül kiválasztott 1–2 éves juh lapockáját a hústól és olvasta ki belőle a jövőt.

Az alsó állkapocs és nyelv nélküli fej, a nyak az 1–5. csigolyával, a jobb lapocka mellett még a fiatalabb férfiak generációját jelképező jobb karcsont és a hét jobboldali borda számít még az égi segítők tiszteletére áldozott állat szent részének.²⁶ (Az utóbb említett testrészeket, gondosan ügyelve a páratlan számok betartására, nyársra tűzve megsütik, és úgy teszik az asztalra a vének elé. A hájba csomagolt belsőszervekből is nyársat készítenek, amelyet a fündzsü hiszta tart az égnek emelt kezében az első ima elmondásakor.) A hátsó láb asztragalosz csontja a díszvendéget illeti, a bőséget jelentő faggyúgumó apróra vágott darabjait pedig az asztalnál ülők között osztják szét. Az ünnepre főzött állatok többi részét ételként az asztalra téve felszolgálják a lakoma résztvevőinek életkorát tükröző ültetésnek megfelelően. Az evésre szolgáló, testjük szerint egyben lévő egyes húsdaraboknak is pontos jelentése van, azok személyre szabott rend szerint járnak, nem lehet csak úgy, ízlés szerint válogatni.²⁷ A bőséges maradékot pedig a legutolsó morzsaig a szükségleteknek megfelelően szétosztják a közösség tagjai között. Különösen gondosan ügyelnek arra is, hogy a lakomáról esetleg hiányzó öregek megkapják az őket megillető részt.

Témánk szempontjából az emberi élet fordulóihoz kötődő ünnepek sorából is különösen az elhunytakhoz, temetéshez kapcsolódó szokások az érdekesek. A temetés és az elhunytá váló megemlékezések sora jelképeiben számos ponton eltér az ünnepek rendjétől. Az ünnepi áldozatoknak a teljességet jelentő háromra (víz, föld, ég-Nap), vagy a szerencsét jelentő 5–7 páratlan számokra való törekvésével szemben az elhunytá, a hiány hangsúlyozására például csak kettő vagy páros számú lehet az emlékasztalra tett lepény ugyanúgy, mint a torhoz külön terített hosszú asztalon a teríték, vagy a résztvevők száma. A temetési lakomát, a tort a szomszédok rendezik, a lakoma kezdetéig a kerek, háromlábú emlékasztalnál csak a négy idős férfi ül (a vezetőknév szerinti nemzetség tagja, családtag, az elhunyt rokona és szomszédja).

Az emlékasztalon csak a földet és a vizet jelképező két lepény van, s a fej jobb oldalára helyezik a nyakat, a koponyának is a jobb oldalát vágják be ferdén lefelé. A lapockát nem helyezik a fejre, azt a többi húsdarabbal együtt apróra vágva a temetés után tartott evéshez az asztalra szolgálják fel. A fündzsü hiszta nem az asztalfőre ül le, hanem oldalt, s a nyársak is hiányoznak. Az áldozati állat fejét és nyakát még aznap este szétosztották a szomszédoknak, a temetést követő reggelen pedig a közeli nőrokonok még napfelkelte előtt a megmaradt húsdarabokat egy tányéron kiviszik a sírhoz és vizet is tesznek mellé. A halott fejének jobboldalánál kis máglyát gyűjtanak, imákat mondanak, hogy tűz melegítse át a halott lelkét is. Az oszétok hagyományai szerint a túlvilágon a halott továbbra is folytatja a korábbi életét, ezért az elhunytak

24 A hatodik és a hetedik csigolyát leválasztják, nem teszik az asztalra, mert az a farkasnak és Uarhagnak, vagy a pásztornak jár. Туаев 2016, 45.

25 Kovács 2008, 324.

26 Туаев 2016, 175.

27 A szokás kialakulását és a bronzkortól máig gyakorolt pontos rendjét a Nart-eposz őrizte meg (Нарты; magyarul: Kovács J. Béla: A Nap gyermekei. Budapest. 2008.

biztosítani kell minden ételt és italt, mindent, ami jár neki – abból is, ami az emlékére készült.²⁸

Ez a nyilván nemcsak az oszétokra vonatkozó elvárás lesz a magyarázata és egyben a kulcsa is annak, ami alapján Vörs-Papkert koraközépkori temető sírjaiban talált állatcsontok értelmezhetők. Azonban ennek kifejtése előtt még szeretnénk legalább röviden kitérni a temetést követő ünnepekre is, mivel a vizsgált régészeti anyag kapcsán felmerült, hogy a leletek egy részét esetleg utólag ásták a sírokba.

A három napig tartó családi gyász utáni két pénteken csak a nők mennek ki a temetőbe megemlékezni a halotról, visznek neki ételeket. A harmadik héten már a rokon és szomszéd férfiakat is hívják az elhunyt házában tartott megemlékezésre, kost vágnak, baromfit főznek és dzükkát (sajtmártást) készítenek, édességeket és gyümölcsöket, italokat, vizet tesznek az asztalra. Az ételből a nők a sírhoz is visznek, főként a megszentelt részeket. A maradékot a szomszédok között osztják szét.

Úgy tartják, hogy negyven napig az elhunyt még az élők és a holtak világa között van, lelke csak akkor jut el a holtak birodalmába, ahol békét talál, s ezért őt addig nem szabad zavarni, a sírjához sem nyúlnak. A negyvenedik nap reggelén ugyancsak a szomszédok szervezésében juhot vagy szarvasmarhát áldoznak, sört főznek, áldozati lepényt és süteményeket készítenek, gyümölcsöket, édességeket és italokat vesznek. Az emlékasztalt az elhunyt ágya mellé állítják, amire a két lepény, főtt fej jobb oldalára helyezett nyak mellé egy pohár vizet is tesznek, amit a megszentelés után majd az özvegynek kell egy tiszta helyen a földre öntenie. A szertartás kötelező kelléke az emlékasztal alá tett vödör sörrrel, amelybe egy piros almát tesznek.²⁹ (A szokás ősiségét és elterjedtségét jól mutatja, hogy a régészeti leletek között ez a jelenet a Kárpát-medence római kori ólomtábláin is látható.³⁰) Az első ima előtt a fündzsü hisztar az asztalhoz kéri a férfiakat és engedélyt ad nekik a gyász letételére, akik ezután megborotválkoznak, átöltöznek, és úgy kezdődik a lakoma.

A halottakra az év során többször is emlékeznek, cüppursz január 7-re eső ünnepét³¹ követő első szombaton (Ærtgænæntæ – szó szerint: „tüzet gyújt”) azokra az elhunytakra emlékeznek, akiknek még nem volt meg az évfordulójuk. Reggel a ház előtt tüzet gyújtanak és mellette kis emlékasztalt állítanak két pitével, főtt csirkével, savanyúsággal és itallal. A szomszéd férfiak körbejárnak és fahasábot dobnak a máglyába, s kezükben az arakkal töltött pohárral imát mondanak, hogy a tűzből az elhunyt része soha ne aludjon ki, a tűz melegítse a lelkét a túlvilágon. A badæntæ (ül, virrasztás) ünnepet egyes területeken a január közepére eső újév utáni első hétfőn, másutt a Húsvét előtti héten tartják. Áldozati állatot vágnak, ágakból, szalmából az elhunytat jelképező bábut készítenek, amelyet felöltöztetnek és egy padra ültetnek. Hitük szerint az elhunyt lelke aznap este elre-

pült az alvilágból, és a bábuba költözik, ezért az emlékasztalra tányért és evőeszközöket, poharat is tesznek neki. Az összegyűlt rokonok és szomszédok a gyertyák fényénél csendesen emlékeznek az elhunyra egészen reggelig. Másnap az asszonyok a sírnál is bábut állítanak, a férfiak pedig az édességekkel feldíszített ágakat rázva lovagolnak a temetőbe, a lehulló finomságokat összekapkodó gyerekek kíséretében, az ágat pedig a végén a sírhalomba szúrják.³²

A Húsvét előtti szombat, zafhæsszæn (szó szerint: „tiszafát, lucfenyőt cipelni”) az egyik legfontosabb emlék-ünnep, amikor is a halott lelke visszatér rokonaihoz. Úgy tartják, hogy ha rendszeren megülik a zafhæsszænt, akkor a következő világban az elhunyt a tiszafa árnyékában fog ülni, ha nem, akkor a rokonuk a tűző napon szenved majd. Húsvét második és harmadik szombatja pedig a lauyzgænæntæ (szó szerint „tortakészítés”) ünnepe, amikor az oszétok főként a rég elhunyt rokonokra emlékeznek. Kitakarítják házaikat, szélesre tárják a kapukat, az emlékasztalon babbal, tökkel töltött lauyztæ, vékony palacsinta tésztából süttöt lepénnyel várják a hazatérő lelket, aki reggelig hallgatja a család beszélgetését, majd visszatér a holtak földjére. Útja nehéz, és egy hétig tart, ezért bőségesen gondoskodni kell róla, hogy ételei az következő évig is kitartsanak. Ezért a harmadik szombaton az elhunyt tiszteletére emlékasztalt állítanak, mert úgy gondolják, hogy a halottak lelke képes befolyásolni az emberek sorsát, a termést stb. Az emlékasztalra főtt kukoricaszemeket is helyeznek, a lepényeket búzával, babbal töltik meg, a bőjtői időszak miatt csak húsmentes ételeket esznek. A családtagok ezen a napon látogatják meg a temetőben azok sírját is, akiknek még nem volt meg az éves évfordulójuk. Hasonlóképpen a nemrég elhunytakra emlékeznek a Húsvét utáni hatodik csütörtökön is (Зæрдæ вæрæн „tedd le a szívet”), amikor már elolvad a hó, sarjadni kezd a fű. A sírokat rendbe teszik, zöld gyeppel borítják, hogy az elhunyt a túlvilágon zöld pázsiton sétáljon. A gondozatlan sír nemcsak tiszteletlenségnek, de nagy szégyennek is számít. A megemlékezésre a szomszédokat is meghívják, reggel kost vagy bikát áldoznak, az elhunytak szentelt lepényekkel és húsokkal kimennek a temetőbe. A húsok között az áldozati állat szíve is ott van, a Digor-szorosban a kos lábát, vagy élő halat is visznek, s az ajándékokat a sír közelében elássák.³³ Augusztus utolsó péntekén ismét a halottakra emlékeznek, a megterített emlékasztalokra gyümölcsöket, friss terméseket tesznek, s kiviszik a temetőbe az elhunytak szentelt ételt, hogy az ősz ajándékai a halott előtt is ott legyenek a túlvilágon. Azt gondolják, hogy az elhunytak a holtak birodalmában is dolgoznak, ezért a cséplés befejezésekor is emlékasztalt állítanak a halottak, rajta a betakarított terményekkel, baromfival. A szűk családi körben tartott ünnepen a régen elhunytakról is megemlékeznek, de nem mennek ki a temetőbe.³⁴ Az éves megemlékezés az utolsó, amelyet közvetlenül a halott tiszteletére rendeznek, utána már csak a régen elhunytaknak tartott ünnepeket ülik meg.

28 Тyaев 2016, 311., 293.

29 Тyaев 2016, 316.

30 Szabó 2019.

31 Ærthuron ünnepe, neve az előtte lévő negyven (цыппор) napos bőjtire utal.

32 Тyaев 2016, 201-203.

33 Тyaев 2016, 223.

34 Тyaев 2016, 330.

A vörsi sírokban talált állatcsontok értékelése az archaeozoológiai megfigyelések és a néprajzi párhuzamok alapján

Az oszét áldozati és temetési szokások rövid áttekintése is jól mutatja, hogy az áldozati állat testrészeit két részre osztják: a szentelt részekre és a lakomán evésre felszolgált húsdarabokra. A temetés menetéből következően az elhunyt mellé a sírba csak az őt megillető részt tehették, a vörsi feltáráson a sírok eredeti mellékletei közé sorolható, közvetlenül a csontváz mellett talált juh- és szarvasmarhacsontok is így értelmezhetők. Ennek csak látszólag mond ellent, hogy a vörsi sírokban előfordulnak az emlékasztal szentelt részeihez tartozó koponyák is, kisebb számban juh és egészen ritkán szarvasmarha része. A gyakorlatban, ha több vendégről van szó, akkor annak megfelelően több állatot vágnak le, a szarvasmarhát többnyire juhokkal egészítik ki, de szükség esetén további marhát is vágnak. Ezeknek a húsát felszolgálják a lakomához, így az elhunyt abból is kaphatott olyan részt, ami egyébként az emlékasztalra került volna.

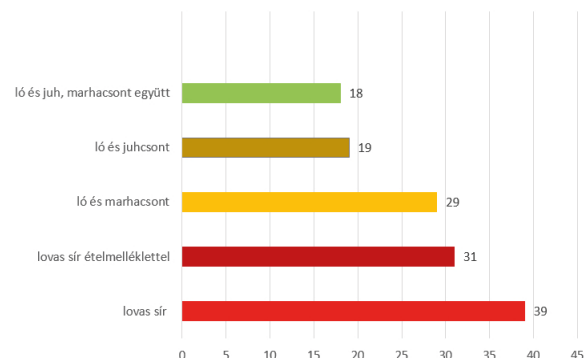
Az elhunytárára való emlékezés szokásrendje alapján az is jól látható, hogy a temetés után az egyéves gyászidőszakon belül még számos alkalommal kimentek a temetőbe és különböző ételeket vittek, melyek egy részét elásták. Ezeknek az áldozatoknak, tűzrakásoknak a nyoma csak részben fogható meg régészeti módszerekkel, mint például a zardavaran ünnepén elásott ételek között a kos lába. Ez utóbbi kitüntetett szerepe ma is közsímben a sztyeppe világában (a perzselt láb és fej (7. ábra) hasonló jelentéssel Mongóliáig kedvelt, de a mi Alföldünkön sem ismeretlen³⁵), s erre mutatnak például a Vörs-Papkert B koraközépkori temető 424. sírjában a 40–50 éves nő mellett talált juh lábvégek és -koponya is.

A vörsi temető sírjaiban jól megfigyelhető az állati testrészek következetes ismétlődése, azonban ugyanakkor ezek a jelenségek nem kötődnek hasonló rendszerességgel sem az elhunytak neméhez, sem az életkorához. Ez arra utal, hogy ezek a szokások inkább általános, az elhunyt iránti tiszteletet jeleznek, mint ami az oszétoknál is megfigyelhető. Jól látható, hogy a szarvasmarha-, juh-húsdarabokkal eltemetettek nagyon hasonló módon búcsúztatták, inkább csak valamiféle társadalmi státusz szerinti különbségre lehet gyanakodni a mellékletek változó mennyisége alapján. Ez különösen szembetűnő, ha a húsmellékletek adásának szokását a lovas temetkezések szempontjából is megnézzük. A 39 lovas temetkezés csak a sírok mintegy huszadát jelenti, ugyanakkor közülük csak 8-ban nem volt juh- vagy marhacsont, vagyis a háromnegyedükbe tettek húsételet! A lovas sírokban az esetek több mint kilencven százalékában marhahúst adtak az elhunytak (29 eset), közel felében volt csak juh- (19 eset), juh- és marhadarabok együttesen is hasonló mértékben fordultak elő (18 eset). (8. ábra) Mindez a lovas sírok és a húsmellékletek közötti egyértelmű és szoros kapcsolatot mutatja, különösen hogy ez az

7. ábra. A fej és a láb perzselése (Kurtatinszki-szoros, Lac falu, Észak-Oszétia Alánia 2016)

arány a temető egészét tekintve csak öt százalék körül van (46 eset). Ebből a szempontból is érdekes, hogy a lovas síroknál ugyanúgy megfigyelhető, hogy azok nem kötődnek nemhez, korhoz, mint a szarvasmarha- vagy juhcsontok esetében. A régészeti megfigyelések, archaeozoológiai adatok, és az oszét temetkezési szokások tükrében mindez véleményünk szerint arra mutat, hogy a Vörs-Papkert B koraközépkori temetőbe temetkező közösség kulturális hátterét, hagyományait tekintve nem volt egységes. Volt egy olyan, a szokásaik alapján jól körülhatárolható, a népesség mintegy tíz százalékát jelentő csoport, amely az iráni kultúrkörben, a sztyeppe népeknél széles sávban megfigyelhető lovas temetkezéssel és a szarvasmarha, juh mellékletadással kapcsolatos hagyományokat folytatta.

8. ábra. Vörs-Papkert B koraközépkori temető lovas sírjaiban talált húsmellékletek fajok szerinti megoszlása

Irodalom

- BÁLINT, Cs. 2004: A Nagyszentmiklósi kincs. Budapest.
- CASTELLUCCIA, M. 2017: Transcaucasian Bronze Belts. BAR International Series 2842. BAR Publishing, Oxford.
- CHIBOROV, A. - SCHIEV, H. - BARKÓCZY, P. - GYÖNGYÖSI, Sz. - JUHÁSZ, L. - SZABÓ, G. 2021: The archaeometallurgic examination of the bronze plate belt found in tomb 350 of the Tli graveyard of the Koban culture (South Ossetia). *Nartamongae* XVI 1-2, 42-59. <https://doi.org/10.46698/vnc.2021.55.96.001>
- DUMÉZIL, G. 1986: Mítosz és eposz. Budapest.
- KOVÁCS, J. B. 2008: A Nap gyermekei. Nartok. Jász-alán hősmondák. Budapest.
- KÖLTŐ, L. – SZENTPÉTERI, J. 1996: A Vörs-Papkert „B” lelőhely VIII-XI. századi temetője. KÖLTŐ, L. – VÁNDOR, L. (SZERK.) 1996: Évezredek üzenete a láp világából (Régészeti kutatások a Kis-Balaton területén 1979-1992). Somogy Megyei Múzeumok Igazgatósága és Zala Megyei Múzeumok Igazgatósága, Kaposvár–Zalaegerszeg, 1996. 115–121.
- LITTLETON, C. S. - MALCOR, L. A. 2005: Szkítiától Camelotig. Nyíregyháza.
- SELMECZI, L. 2012: Az atyák emlékezeti. A Kaukázustól a Zagyva-Tarna völgyéig. Jászsági füzetek 47. Jászberény.
- SOMHEGYI, T. 1995: Teknős csontmaradványok avar kori sírokban. In: Borsody István et al. (szerk.) (1995): A Népvándorlások fiatal kutatóinak IV. összejevetele. Visegrád, 1993. szeptember 20–22. – Altum Castrum = A Visegrádi Mátyás Király Múzeum füzetek 4. 90–91.
- SZABÓ, L. 2011: A birkalábperzselő nyárs. Egy sajátos nagy-kunsági tárgy és egy ételkészítési mód keleti kapcsolatai. <http://karpatmedence.net/targyineprajz/taplalkozas/164-a-birkalabperzsel-nyars.2022.08.30>. Szabó 2018.
- SZABÓ, G. 2017: Egy iráni ősvallás nyomai a Kaukázusban és a Duna mentén. In: Hubay Péter (Szerk.): Az igaz vallás. Wesley János Lelkészképző Főiskola. Budapest, 594-609.
- SZABÓ, G. 2018: Kutatóúton az oszétéknél – a szénakaszálás ünnepe és a Zadaleszki Nana barlangja. *Tisicum* 26:445–476.
- БЗАРОВ, Р. С. 1993: История в осетинском предании. Владикавказ.
- КАЛОЕВ, Б. А. 2004: Осетины. Историко-этнографическое исследование. 3-е изд. Москва.
- КОЗАЕВ, П. К. 2012: Кавказ — древняя родина осетин. Владикавказ.
- ТУАЕВ, Т. Д. 2016: Обычаи осетин. Владикавказ.
- ЧИБИРОВ, Л. А. 2008: Традиционная духовная культура осетин. Владикавказ.
- Энциклопедия 2013: Осетинская этнографическая энциклопедия. (Главный редактор: Чибиров, Л. А.) Владикавказ.

